

Savurganlık Ekonomisi

KAYNAKLARIMIZI VERİMSİZ KULLANIYORUZ (*)

Dursun YILDIZ

Ülkemizdeki birçok doğal kaynağımız ile kısıtlı olan mali kaynaklarımızın verimli bir şekilde kullanıldığını söylemek zordur. Özellikle verimli kullanılmayan mali kaynaklarımız birçok yeni yatırım için gerekli olan finansmanın ağır yükümlülüklerle uluslararası kredi ve iç ve dış borç yükü ile karşılanmasına neden olmaktadır. Hızla artan iç ve dış borç yükümüz ise tüm kaynaklarımızın planlı ve verimli bir şekilde kullanımına ne denli zorunlu olduğumuzu açıkça ortaya koymaktadır.

SADECE KURUMSAL YAPI SORUNU MU?

Ülkemizde yatırımların planlanmasında ve uygulanmasında görev alan kamu yönetimi kurumsal yapısı politik, sosyo-politik ve sosyo-kültürel faktörlerin etkisi altında bulunmaktadır. Bu nedenle de bazı yatırımlar için rasyonel kararlar üretebilmek açısından zafiyetler yaşamaktadır. Tüm bu nedenlerden dolayı kamu yönetimi kurumsal yapısı kaynakların verimsiz kullanımı ve savurganlık açısından en çok üzerinde durulan yapı olmaktadır.

Kamuda uzun dönemdir var olan savurganlık verimsizliğin bir sebebi değil ancak verimsiz, plansız ve sistemsiz bir ortamın sonucudur. Kaynakların verimsiz kullanımının ve savurganlığın sadece bir iyi çalışmayan bir kurumsal yapı sorunu olduğuna dair değerlendirmeler sonuç üzerinden yapılan değerlendirmeler olup eksik kalmaktadır. Çünkü DPT raporlarında sürekli yer almasına rağmen bu konuda ilerleme kaydedilmemiştir. Yatırımların daha rasyonel planlanması ve uygulanması için gerekli olan bütüncül politikalar oluşturamamıştır. Bunda uzun dönemdir birçok alanda ulusal politikalar yerine uluslararası patentli ithal reçete politikaların uygulanması da etkili olmuştur. Bu alanda ulusal politikalar ekseninde kurulması gereken sistemin temel ayakları Üretim Ekonomisi, Planlı Kalkınma, Verimlilik, Etkin Kamusal Denetim olmalıdır;

Ülkemizde uzun yıllardır bir politikasızlık ve bu dört temel unsurun yer almadığı bir sistem(sizlik) mevcuttur. Ekonomik altyapıyı belirleyecek olan bu politika ve unsurlardan yoksun olunması, doğal olarak ülkemizdeki işgücünün nitel özelliklerine ve verimlilik anlayışına da etkili olmaktadır. Oluşturulamayan bu sistem, yine kendi norm ve kuralları içerisinde yetiştirdiği işgücü ve yöneticilerle mevcut durumun sürekliliğini sağlamaktadır. Bunun doğal sonuçlarından birkaçı da kaynaklarımızın verimsiz kullanımı ve savurganlık ekonomisinin sürmesi olarak ortaya çıkmaktadır.

(*) Cumhuriyet Strateji Mart 2008

Bu durum yıllardır uygulanan bu sistemsizliğin ve politikasızlığın bir sonucudur. Bu nedenle çözüm bu sonuçları ele alıp bazı yüzeysel düzenlemelerle günü kurtarma anlayışı üzerinden gerçekleştirilemez.

Bu alanda uzun vadeli kalıcı bir çözüm ancak tüm sebeplerin cesaretle ele alınıp radikal politikaların uygulanmasıyla gerçekleştirilebilir.

TOBB'İN RAPORU VAR!

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) tarafından 2001 yılında “Savurganlık Ekonomisi Araştırması “ raporunu yayınlanmıştır. Sorumsuzluk, ihmal ve yolsuzlukların yol açtığı ekonomik kayıpların sıralandığı raporda, son 10 yıldaki toplam kaybın 195 milyar dolar olduğu belirtilmiştir. Bu rapor, geçmişteki ihmal ve sorumsuzlukların ülkeye nelere mal olduğu hakkında bir fikir vermesi açısından önemli, bir çalışma niteliğindedir. Ülkemizdeki yolsuzlukların hız kesmeden devam edişi bu saptamaların günümüz için de önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

POPÜLİST EKONOMİ VE PLANSIZLIK

Sorumsuzluk, verimsiz kaynak kullanımı ve savurganlığın yol açtığı kayıplar, popülizmle eş tuttuğumuz bir demokrasi anlayışının karşımıza çıkardığı faturalar olmuştur. Türkiye’de siyasal çıkarların ülke yararlarının önüne geçmesi demek olan popülizm, demokrasinin bir gereği gibi algılanmaktadır.

Popülizm anlayışı en özlü ifadesini yıllar önce “Bize plan değil pilav lazım “ diyen ve bugün “yoksula sadece yardım dağıtma” anlayışına evrilen bir anlayışta bulunmaktadır.

Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) getirmek istediği; plan anlayışı; saydam ve disiplinli karar sistemi adım adım terk edilerek kaynak savurganlığı kolaylaştırılmıştır. KİT'lerin yönetimi partilerin tercihlerine, bakanların bireysel kararlarına terk edilmiş ve böylece en verimli olanları da özelleştirme adı altında satılmıştır.

Kamu yatırımlarına ilişkin kararlarda ekonomik fayda ve kamu yararı yerine siyasal ve kişisel çıkarlar öncelik almıştır.

Ekonomimiz çok uzun dönemdir büyük bir savurganlık ve kaynak israfının baskısı altında bulunmaktadır. Diğer taraftan zorunlu hallerde ve üretken yatırımlar için başvurulacak olan borçlanma, kamu finansmanının başlıca aracı haline getirilmiştir. 1980'lerde başlatılan iç borçlanma politikası bugün ulaştığı 190 milyar dolar'lık toplam kamu net iç borç stoğu ile ekonomik dengeyi tehdit eden bir duruma ulaşmıştır.Uzun dönemdir üretime yönlendirilemeyen bu borçlar artık ancak yeni borçlarla ödenir hale gelmiştir. Bunun yanısıra bu borçların yıllık faizi 50 milyar YTL ye çıkararak dikkate alınması gereken bir miktar olmuştur.

YATIRIM ÖNCELİKLERİ DAHA BİLİMSEL BELİRLENMELİ

2001 yılında yayınlanan TOBB raporunda “2000 yılı Programındaki verilere göre halen 1984 öncesinde başlanmış ve henüz bitirilememiş 273 önemli proje var. Bunlar toplam proje tutarının % 22'sini oluşturuyorlar” denmektedir. Yine aynı raporda proje tutarı ile ağırlıklandırarak hesap yapıldığında devam eden projelerin ortalama yaşının 9,3 yıl olarak ortaya çıktığı belirtilmektedir. Sınırlı mali kaynağın yaklaşık 5000 adet kamu yatırım projesine bölünmesi ile projelerin tümünün yavaşlaması doğaldır.

Bunun önlenbilmesinin en temel koşulu ise finansman konusuna daha fazla önem verilmesi ve yatırım önceliklerinin daha bilimsel ve ülke çıkarlarına uygun olarak belirlenmesidir.

SU YATIRIMLARI ÖNEMLİ

Ülkemizdeki teknik ve ekonomik anlamda tüketilebilecek olan yüzey ve yeraltı suyu miktarının toplam 110 milyar m³ olduğu belirlenmiştir. Bu suyun tamamının kullanılabilmesi için mevcut ve geliştirilecek tesisler olarak 730 adet baraj ile 2000'den fazla gölet'in yapılmış olması gerekmektedir. Bu barajlardan 212 adedi işletmede, 88 adedi inşa halindedir. Türkiye'deki su kaynakları ile ilgili projelerin yaklaşık üçte biri gerçekleştirilmiş olup bundan sonra gerçekleştirilmesi gereken projelerin, bugüne kadar gerçekleştirilmiş olanların iki katı mertebesinde olduğu görülmektedir. Bu da bu yatırımlarda planlamadan işletmeye kadar proje ekonomisinin ve verimliliğin ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Su kaynakları konusunda VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda sorun alanları ve gelinecek nokta şu ana başlıklarla yer almıştır:

— Su kaynaklarının tahsis, kullanım ve yönetimine yönelik yeterli mevzuatın bulunmayışı doğal ve ekonomik kaynakların israfına yol açmaktadır.

— Yatırım Programında yer alan proje paketinin ve bekleyen proje stokunun büyüklüğü göz önüne alındığında, mevcut yatırım imkanları ile tarımsal altyapı ihtiyacının ülke genelinde arzulan düzeyde ve sürede karşılanması mümkün görülmemektedir.

Bu durum, bütçe imkanları çerçevesinde yatırımı sürdürülen projeleri ekonomik olmaktan çıkarmakta, projelerden beklenen faydanın zamanında teminini ve Plan hedeflerini olumsuz etkilemektedir.

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı hedeflerinde “Tarımsal politikalar doğrultusunda dengeli ve çevreyle uyumlu tarımsal kalkınmanın sağlanmasına yönelik olarak tarımsal altyapı yatırımlarının her aşamasında yatırımdan faydalananların her türlü katılımı sağlanacaktır” denmektedir. Buna ilaveten “Mevcut altyapının etkin kullanımı ve yeni yatırımların gerçekleştirilmesinde kaynakların rasyonel kullanımı temin edilecektir.” İfadesi yer almaktadır. Bu tespit ve öneriler bundan önceki DPT raporlarında da yer almasına rağmen uygulamaya geçirilmemektedir.

SULAMA'DA KAYNAK İSRAFI

Ülke genelinde uzun yıllar ortalaması alındığında sulama sistemlerindeki sulama oranının % 65, sulama randımanının ise % 45 mertebesinde olduğu görülmektedir. Bunun anlamı ise yapılan yatırımın üçte birinin faydaya dönüştürülmediği, kullanılan suyun ise yarısından fazlasının heba edildiğidir.

Sulama oranı: sulama alanı içindeki sulanan alanın toplam sulama alanına oranı olarak tanımlanır. Sulama randımanı ise sulama şebekesinde bitki tarafından kullanılan su miktarının şebekeye alınan su miktarına oranıdır.

DSİ tarafından geliştirilen 1 921 235 hektarlık toplam sulama alanının 725 069 hektarlık bölümü çeşitli nedenlerle sulanamamaktadır. Bu kapsamda sulama sistemi getirilen araziler içinde toplam sulanmayan arazi oranı %38 olmaktadır.

Suyun verimli kullanılması ve kullanılan sudan en yüksek faydanın sağlanması gün geçtikçe daha önemli duruma gelmektedir. Ancak yaptığımız sulama sistemlerinin performansını belirleyen sulama randımanı değerinin % 60 seviyelerinde olması gerekirken % 45

mertebesinde yer alması hem mali hem de doğal kaynağımızı yeterince verimli kullanmadığımızı göstermektedir.

Son dönemde bunun farkına varılmış ve DSİ tarafından yeni sulama projelerinde ileri sulama teknolojileri tercih edilmeye başlanmıştır.

Burada sulama sistemi yatırımı örneği, sulamaların hem önemli yatırımlarımızdan olması hem de suyun verimli kullanılması ile ilişkisi nedeniyle seçilmiştir. Ancak ülkemizde havalimanlarından, yol inşaatına ve özellikle belediyelerin İçmesuyu temin sistemlerinden arıtma tesisi işletmesine kadar birçok büyük altyapı projelerinde de kaynak israfına rastlamak mümkündür.

Mali Kaynak İsrافی:

Sulama Sistemi Olmasına Rağmen 385 000 hektarlık alan Sulan(a)mıyor!

Çok büyük maliyetlerle gerçekleştirilen sulama yatırımlarından beklenen faydanın sağlanması sulama alanı içindeki sulanmayan alanları en aza indirmekle, başka bir ifadeyle sulama oranını artırmakla mümkündür. DSİ tarafından geliştirilen sulama alanının içerisinde sulanmayan alanın sulanmama sebepleri ile ilgili 2006 yılı verilerini incelendiğinde aşağıdaki sonuca ulaşılmaktadır.

Sulama sistemi bulunan ancak sulama yapılmayan arazilerin yarısından fazlasına karşılık gelen 385 000 hektarlık arazi sadece “Yağışların yeterli görülmesi ve su talebinin olmaması, sosyal ve ekonomik sebepler ve su kaynağı yetersizliği ” gibi nedenlerle sulanmamaktadır. Yukarıda belirtilen diğer nedenler bir kenara bırakılsa bile sadece “yağışların yeterli görülmesi ve su talebinin olmaması” nedeniyle sistem kurulmasına rağmen sulanmayan sulama alanı ise 195 000 hektardır.

Yukarıda sözü edilen 385 000 hektarlık arazinin, sulama sistemi götürülmesine rağmen sulan(a)mama nedenleri, yatırımdan önce görülebilecek cinsten nedenlerdir. Bu nedenle de buraya yapılan sulama yatırımı açıkça bir kaynak israfıdır. Bunun için yatırım yapılacak projelerin ve yatırım önceliklerinin daha rasyonel kriterler kullanılarak tespiti gereklidir. Bunun yanı sıra çiftçide sulu tarım kültürünün geliştirilmesi de büyük önem taşımaktadır.

Doğal Kaynak (Su) İsrافی:

Su’yu daha verimli bir şekilde kullanmalıyız.

Sulama sistemlerinde sosyo-politik faktörlerin etkisi ve baskılar nedeniyle israf edilen mali kaynağın yanı sıra sosyo- kültürel ve eğitim eksikliği gibi nedenlerle stratejik bir doğal kaynak olan su da verimli bir şekilde kullanılamamaktadır. Suyun klasik sulama yöntemleriyle ve de bilinçsiz bir şekilde kullanılması su-verim ilişkisinin yüksek bir düzeyde tutulmasını ve kullanılan sudan en yüksek faydanın sağlanmasını engellemektedir.

2006 yılında DSİ’ce işletilen ve devredilen sulamalarda hektarda 10948 m³ suyun kullanıldığı açıklanmıştır. Yine 2006 yılında sulama randımanı’nın da % 43 olarak gerçekleştiği belirtilmiştir. Sulama randımanı aynı zamanda sulama sisteminin performansını da belirlemektedir. Bu değer % 60 seviyesinde olması gerekirken bundan %17 oranında düşük olması hala sistemde iletim ve çiftlik kayıplarının önemli düzeyde yüksek olduğunu göstermektedir.

Diğer taraftan DSİ'nin 2006 yılı Sulama Tesisleri Değerlendirme Raporunda “*Sulama suyu ihtiyacı ve kullanılan su miktarına göre ihtiyacın karşılanma oranı 1,3 olarak gerçekleşmiştir. Buna göre sulamalarda ihtiyaçtan fazla su kullanıldığı tespitini yapmak mümkündür*” denmektedir.

SONUÇ YERİNE

Ülkemizin birçok kaynağı, planlı kalkınma anlayışından uzaklaşılması ve ulusal politikaların dışlanmasıyla israf edilemeye başlanmıştır. Uzun dönemdir süren bu politikanın faturası oldukça yüksek olmaktadır. TOBB tarafından 2001 yılında hazırlanan bir raporda 1991-2001 yılları arasındaki kaybın yaklaşık 195 milyar dolar olduğu belirtilmiştir. Ülkemiz özellikle son dönemde, kurumsal yapılanmasından uygulayacağı politikalara kadar uluslararası alandan gelen taleplere oldukça açık bir yabancılaşma sürecini yaşamaktadır. Bunun yanı sıra planlamadan yatırıma ve işletmeye kadar olan süreçlerde savurganlık ve verimsizlik etkili olmaktadır. Tüm bu olumsuzluklarda sosyo ekonomik, sosyo-politik ve sosyo-kültürel birçok unsur da etkili rol oynamaktadır. Siyaset kurumunun bu kayıplardaki büyük sorumluluğu ise yadsınamaz.. Ancak bu sorumluluğun siyaset kurumu kadar bu kurumu çıkarları doğrultusunda yönlendiren çevrelerde de aranması gerekmektedir. Ülkemizin tüm kaynakların verimli kullanımı için öncelikle her alanda politika üretme, planlama- uygulama ve denetleme görevi üstlenmiş kurumlarının olabildiğince bağımsız çalışarak görev yapacakları bir sistematik yapıya ihtiyaç bulunmaktadır. Böyle bir sistem oluşturulana kadar kaynaklarımızın verimsiz kullanımından oluşacak olan kayıpların giderek artacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu alandaki toplumsal bilinç ve desteğin artması da çözüm için en önemli adımlardan birisi olacaktır.